

**II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА
КРАЇНОЗНАВСТВА**

УДК 911.3:339.9:314.18

Шуканов П.В., Логвин М.М.

**ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА РОЗВИТОК ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО
СУСПІЛЬСТВА**

Розглянуті комплексно-універсальний та регіонально-просторовий підходи до визначення глобалізації. Враховані цивілізаційно-історичні закономірності та передумови глобальної трансформації антропосфери. Визначений взаємозв'язок між глобалізаційними процесами та постіндустріальним етапом розвитку суспільства.

Ключові слова: глобалізація, уніфікація, економізація, цивілізація, постіндустріальне суспільство, антропосфера.

Рассмотрены комплексно универсальный и регионально-пространственный подходы к определению глобализации. Учтены цивилизационно-исторические закономерности и предпосылки глобальной трансформации антропосферы. Определенный взаимосвязь между глобализационными процессами и постиндустриальным этапом развития общества.

Ключевые слова: глобализация, унификация, экономизация, цивилизация, постиндустриальное общество, антропосфера.

The complex universal are considered and regionally spatial approaches for determination of globalization. Civilization-historical conformities to the law and pre-conditions of global transformation of antroposphere are taken into account. Intercommunication is certain between globalizational processes and postindustrial stage of development of society.

Keywords: globalization, standardization, economization, civilization, postindustrial society, antroposphere.

Вступ і постановка проблеми. В умовах трансформації світу все більше проявляються універсальні і специфічні особливості глобалізаційних процесів. Актуальність глобалізації та регіоналізації геопростору пов'язана з питанням оптимального розвитку як окремих народів так і кожної людини персонально. В той же час існує проблема часового визначення глобалізації та ступені її взаємозв'язку з різними регіонами світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дані питання розглядали в своїх працях такі зарубіжні вчені як О. Шпенглер, А. Тойнбі, З. Бжежинський, С. Хантингтон, М.Г. Делягін, О.Г. Дугін та ін., а також все більше досліджуються такими вітчизняними фахівцями як О.Г. Білорус, В.С. Грицевич, В.О. Дергачов, В.М. Лукашевич, Є.О. Маруняк та ін. Проте при вивченні окремих аспектів глобалізації потребує доопрацювання питання розкриття сутності трансформації антропосфери саме з суспільно-географічної точки зору. При цьому необхідна більша конкретизація і визначення основних ознак формального прояву глобалізаційних процесів.

Мета і постановка завдання. Метою даного аналізу є обґрунтування взаємозв'язку між глобалізацією та розвитком постіндустріального суспільства, як зростаюче протистояння між Заходом та цивілізаціями Сходу. В зв'язку з цим необхідно:

- проаналізувати основні підходи до визначення і розкриття сутності глобалізаційних процесів;
- конкретизувати основні форми і прояви глобалізації на регіональному рівні;
- визначити взаємозв'язок між уніфікацією світу та основними історичними етапами розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. При визначенні терміну “глобалізація” можливо застосування двох підходів:

- комплексно-універсального, який передбачає розкриття сутності глобалізаційних процесів на загальнопланетарному рівні;
- специфічно-формального або регіонально-просторового, який сприяє науковому розгляду конкретних проявів глобалізації та регіоналізації світу.

Етимологічно слово «глобалізація» походить від англійського «globe» – тобто «куля, сфера, глобус». Термін «the globe» означає «земна куля». Таким чином на комплексно-універсальному рівні ми визначаємо глобалізацію як всепланетарний процес уніфікації світу, сутність якої полягає в приведенні людства до єдиних і загальнообов'язкових стандартів у всіх сферах життєдіяльності суспільства і людини.

При розгляді глобалізації французькі географи виділяють два явища: 1) глокалізація (від франц. *glock* – дзвін, як символ обмеженого простору, в межах якого чутні удари дзвону) процесів транснаціоналізації, що означає створення систем контролю і управління, здатних поєднати централізацію з локальними економічними інтересами; 2) утворення «економічних архіпелагів», зокрема, асоціацій найбільших міст-мегаполісів. На наш погляд, взаємозв'язок глобалізації і глокалізації заслуговує на особливу увагу. Якщо врахувати, що один з варіантів перекладу англійського слова «globe» – «дзвін повітряного насосу», то глокалізація може бути синонімом глобалізації в тому сенсі, що це феномен не локальний, а безмежний і поглинаючий не лише земний, але і навколоземний простір [5, с. 90].

З точки зору ґносеології глобальною системою, яка входить до сфери людської діяльності і охоплюється суб'єктом пізнання теоретично і практично, пропонується рахувати антропосферу. М.Д. Пістун відзначає, що до антропосфери слід відносити все суспільне життя людей, з врахуванням сукупності законів розвитку суспільства і впливу на нього біологічних, фізико-хімічних та інших законів природи. Антропосфера розглядається як складне утворення, що складається з окремих компонентів (сфер), об'єднаних діяльністю людини: природно-ресурсна сфера; соціосфера; еконосфера; культуросфера; техносфера; політосфера [10, с. 23]. Кожна з перерахованих сфер пов'язана з певними потребами

людини, які в сукупності виявляються у формі як особистих так і суспільних потреб. Основним елементом антропосфери є соціум, який відображає предметно-духовний світ людини з її свідомістю, діяльністю і спілкуванням в процесі свого розвитку [11, с. 28].

При вивченні глобальних процесів трансформації антропосфери необхідно враховувати, що глобальність досліджуваної системи або процесу виявляється не лише в кількісному, але і в якісному аспекті. При цьому система є глобальною, якщо відсутня система вищого таксономічного рангу. Ми розділяємо твердження російських географів про те, що «глобальність будь-якої проблеми визначається не стільки її роллю в житті тієї частини населення, яка реально від неї постраждала, скільки значенням цієї проблеми для долі всіх народів планети» [7, с. 28].

При застосуванні регіонально-просторового підходу нами розглядаються основні специфічні особливості глобалізації в геопросторі. Такий підхід передбачає визначення конкретних форм та проявів глобалізаційних процесів на регіональному рівні:

- економізація життя суспільства, тобто досягнення мети глобалізації з допомогою фінансово-економічних засобів, на основі діяльності найбільш могутніх ТНК, ТНБ світу і таких глобальних установ як Світовий Банк, МВФ, тощо;
- масифікація життя суспільства, тобто досягнення мети глобалізації з допомогою масової культури (мода, естрада, ресторани «Макдональдс», тощо), яка передбачає послаблення та поступову відмову людини від своїх національно-традиційних і морально-етичних норм життєдіяльності;
- політизація життя суспільства, тобто досягнення мети глобалізації з допомогою політико-ідеологічних засобів, на основі західних стандартів демократії, розвитку громадянського суспільства, і т.д.

Окремо і додатково можна виділити прояви та певні форми глобалізації в інформаційно-технологічній, екологічній, освітній та інших сферах життєдіяльності суспільства і людини.

Результати вивчення процесу економізації в геопросторі свідчать про те, що глобалізація стимулює таку трансформацію міжнародних економічних відносин, наслідком якої можуть стати, по-перше, перетворення світового ринку в єдиний глобальний ринок на основі регулювання СОТ, до складу якої вже входять понад 150 національних ринків, на які разом припадає до 95% вартості світової торгівлі; по-друге, перетворення світового господарства в єдину глобальну економіку, з перспективою створення загальнопланетарної фінансово-економічної системи. При цьому слід зазначити що в останні десятиліття все більше зростає тенденція до монополізації в сфері міжнародної підприємницької діяльності. Це пов'язано з тим, що значно посилюється вплив найбільших ТНК і ТНБ світу, які поступово поглинають різноманітні об'єкти малого та середнього бізнесу, а також, на основі злиття між собою, швидко перетворюються в домінуючі корпорації та банки глобального масштабу

діяльності. Як підтвердження даної тенденції – результати наукових досліджень вчених Цюріхського університету (Швейцарія), у відповідності з якими у 2011 р. були проаналізовані бізнес-зв'язки 37 млн. компаній у всьому світі. З початку визначили 43060 компаній, пов'язаних з найбільшими банками і корпораціями світу. Потім було виявлено своєрідне «економічне ядро» з 1318 найбільш впливових компаній, які тісно пов'язані між собою і контролюють приблизно 60% загальносвітових доходів. Більшість таких суперкорпорацій, або глобальних компаній є фінансово-інвестиційними установами, наприклад, JP Morgan chase and Co., Goldman Sachs Group Inc., Barclays plc. та інші.

Метою масифікації антропосфери є поступове перетворення національно-традиційних суспільств в єдине глобальне масове суспільство космополітичного типу. Політизація антропосфери передбачає посилення процесу трансформації національних держав спочатку в регіональні політико-економічні блоки на основі відповідних інтеграційних об'єднань, а потім створення єдиної глобальної держави на чолі з всепланетарним світовим урядом. Сучасним прикладом таких інтеграційних об'єднань є Європейський Союз, на основі якого прогнозується створення Сполучених Штатів Європи, а також об'єднання НАФТА, яке повинно стати основою створення майбутнього Північно-Американського Союзу. Даний підхід передбачає трансформацію більшості держав СНД в Євразійський Союз протягом найближчого десятиліття.

У відповідності з загальноприйнятою типологією розвитку будь-якого суспільства виділяють три історичних етапи, які в цілому являють єдину парадигму часу. Дана парадигма передбачає, що вся історія розвитку суспільства поділяється на три етапи – традиційний (премодерн, доіндустріальний), сучасний (модерн, індустріальний), інформаційний (постмодерн, постіндустріальний). Кожний етап характеризується своїми суб'єктивно-специфічними ідентифікаційними ознаками: традиційний – імперія (зазвичай на основі монархій чи древніх форм республіки і демократії), етнос (включаючи поняття «етнічна нація»), релігія і різні форми древніх вірувань, ієрархія (каста, стан і т.п.); сучасний (відносно часу розробки даної типології в ХХ ст.) – держава-нація (замість імперії і монархії), політична нація (замість традиційного етносу), світськість, громадянські цінності і права людини (замість релігії), проголошувана рівність індивідуумів, громадян (замість ієрархії); інформаційний – глобалізм і глобалізація, аж до створення єдиного глобального ринку і глобальної наддержави (замість класичних ідеологій лібералізму-капіталізму і соціалізму-комунізму, з їх атрибутами національної і республікансько-демократичної держави), планетарний космополітизм і масова культура (замість патріотизму і національної культури), повний індиферентизм та індивідуальна міфотворчість в контексті окультизму, магії і неоспірітуалізму (замість суворой установи на секулярність); довільність переконань і тверджень індивідуумом відносно себе і

оточуючого світу (замість об'єктивної оцінки і гуманістичної стратегії «прав людини») [6, с.32-37].

На основі поєднання даної концепції історичного розвитку і територіально-географічних закономірностей можна доповнити і вдосконалити просторово-часову парадигму, що розглянута українським географом М.В. Багровим. Таким чином стає можливим більш повне і об'єктивне врахування часових і просторових характеристик у визначенні структури та організації геосистем, з метою отримання репрезентативної, особливим чином закодованої інформації, що відображає всю сукупність минулих і сучасних процесів [1, с. 128]. В результаті перед нами розкриваються нові можливості проаналізувати та оцінити з географічної точки зору чинники простору і часу, які в умовах глобалізації та регіоналізації світу все більш трансформуються і вже не завжди відповідають нашим колишнім уявленням про процеси і явища, що відбуваються в географічній оболонці.

При використанні комплексно-універсального підходу до визначення глобалізації значна увага приділяється цивілізаційним особливостям уніфікації антропосфери. Вони пов'язані з таким процесом як вестернізація світу (від англ. west – захід) – як відображення геополітичного протистояння між Заходом та Сходом. В цілому цивілізація – це найвища ступінь розвитку духовної і матеріальної культури людства, яка слідує за дикунством і варварством. Найбільш відомими дослідниками цивілізаційного фактору в розвитку суспільства є англієць А. Тойнбі (1889-1975) та німець О. Шпенглер (1889-1936). Вони, як і більшість сучасних дослідників, розглядають в основі будь-якої цивілізації релігійно-етичні цінності, фундаментальна несумісність яких породжує різноманітні етнічні та політичні конфлікти на міждержавному рівні. Американський фахівець С. Хантингтон у фундаментальній праці “Зіткнення цивілізацій” безпосередньо визначає, що наслідком глобалізації стає така глобальна проблема ХХІ ст. як неминучий конфлікт між Заходом та рештою світу за принципом «The West and the Rest», тобто Захід та всі інші цивілізації світу.

Таким чином можна виділити два основних філософсько-ідеологічних напрями глобалізації:

1. Прогресивний глобалізм (об'єктивна глобалізація) – історичний процес формування міжцивілізаційного та міжнаціонального простору на основі МПП і діалогу цивілізацій з метою подолання асиметрії розвитку на основі рівноправних і суверенних відносин.

2. Регресивний глобалізм (суб'єктивна глобалізація) – новітні форми та методи агресії світової олігархії з метою заволодіння планетарними ресурсами у своїх вузько егоїстичних інтересах на основі руйнування національної державності, суверенітету та формування світового уряду олігархів, він відображає ідеологію ліберально-ринкового фундаменталізму, зміст і правила якого диктують МВФ, СБ, індустріально розвинуті країни та олігархічні клани Заходу. Головні ідеї суб'єктивного

глобалізму: повне розкриття національних економік, фінансової системи, інформаційної сфери всіх країн, які не здатні чинити цьому опір; відміна суверенітету держав на їх природні та людські ресурси.

Висновки. Основними ознаками постіндустріального суспільства є: глобалізм і глобалізація; планетарний космополітизм (замість патріотизму); масова культура (замість традиційної національної культури); поширення інформаційних технологій та відповідних послуг (віртуалізація світу). Тому між глобалізаційними процесами та постіндустріальним суспільством існує прямий і зворотній зв'язок:

- спочатку модернізація і відмова від традиції сприяють появі постіндустріального суспільства, в якому формуються передумови для уніфікації світу;
- в подальшому розвиток глобалізаційних процесів стимулює поширення постіндустріального укладу життя у всепланетарних масштабах.

При вивченні глобальних суспільно-географічних процесів трансформації світового господарства доцільно використовувати різноманітні критерії оцінки впливу глобалізації та регіоналізації світу на розвиток як окремої людини так і різних етнокультурних груп населення. Якщо такі процеси і трансформації сприяють досконалості та життєстійкості природи і суспільства, тоді їх можна визнати нормальними і корисними. Якщо ж вони підсилюють деградацію і стимулюють послаблення життєздатності різних природно-соціальних систем, тоді глобалізаційні процеси необхідно розглядати як загрозу і небезпеку для нормального розвитку антропосфери і географічної оболонки в цілому.

1. Багров Н.В. География в информационном мире: монография / Н.В. Багров. – К.: Лыбидь, 2005. – 184 с.
2. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / З. Бжезинский; пер. с англ. О.Ю. Уральской – М.: Международные отношения, 1999. – 256 с.
3. Грицевич В.С. Географія людини в інформаційному суспільстві / В.С. Грицевич // Регіон – 2011: стратегія оптимального розвитку : матер. наук.-практ. конференції з міжнародною участю (м. Харків, 10-11 листопада 2011 р.) ; гол. ред. колегії В.С. Бакіров. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – С. 21-23.
4. Делягин М.Г. Мировой кризис: Общая теория глобализации: курс лекций / М.Г. Делягин. – М.: ИНФРА – М, 2003. – 768 с.
5. Джаман М.А. Этногеографические аспекты развития глобализации и регионализации в современном мире: монография / М.А. Джаман, П.В. Шуканов; под общ. ред. М.А. Джамана. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 200 с.
6. Дугин А.Г. Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века / А.Г. Дугин. – СПб.: Амфора. ТИД Амфора, 2007. – 382 с.
7. Лавров С.Б. Глобальная география : учебн. / С.Б. Лавров, Ю.Н. Гладкий. – М.: Дрофа, 2000 – 352 с.
8. Лукашевич В.М. Глобалістика : навчальний посібник / В.М. Лукашевич. – Львів: Новий Світ-2000, 2005. – 440 с.
9. Маруняк Є.О. Глобалізація та її вплив на розвиток регіонів України : монографія / Є.О. Маруняк. – К. : Реферат, 2007. – 224 с.

10. Пістун М.Д. *Основи теорії суспільної географії: навч. посібник* / М.Д. Пістун. – К.: Вища школа, 1994. – 156 с.
11. Пістун М.Д. *Основи теорії суспільної географії: навч. посібник* / М.Д. Пістун. – К.: Вища школа, 1996. – 261 с.
12. Хантингтон С. *Столкновение цивилизаций* / С. Хантингтон; пер. с англ. Т.Велимеева, Ю.Новикова. – М.: АСТ, 2005. – 603 с.

УДК 528.9:001.82

Курач Т.М.

ВИЗНАЧЕННЯ СУКУПНОСТІ ОЗНАК КЛАСИФІКУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ КАРТ

Одним із головних складових елементів класифікації є класифікаційні ознаки. Виділення та дослідження ознак класифікування, що базуються на компонентах карт визначають майбутні класифікаційні групи карт за різними ознаками.

Ключові слова: ознаки класифікування, компоненти карти, класифікація географічних карт.

Один из главных составных элементов классификации – классификационные признаки. Выделение и исследование признаков классификации основанных на компонентах карт определяет будущие классификационные группы карт по различным признакам.

Ключевые слова: признаки классификации, компоненты карты, классификация географических карт.

One of component staples of classification is classification signs. A selection and research of signs of classification of the maps based on components determine the future classification groups of maps on different signs.

Keywords: signs of classification, component of map, classification of geographical maps.

Вступ. Одним із головних елементів класифікації є *основа (ознака)*. За основами (ознаками) відбувається розподіл за класифікаційними групами. Від правильності вибору ознак залежить успішне класифікування та виконання класифікацією своїх функцій. Основою може бути головна ознака об'єкта або сукупність ознак, які також можна класифікувати за пріоритетністю.

Аналіз останніх досягнень та публікацій. Найповнішими систематизаціями географічних карт є класифікації за окремими ознаками, розроблені К.О. Саліщевим, О.М. Берлянт, М.М. Баранським, А.І. Преображенським (спеціальні (тематичні) карти), І.П. Заруцькою (карти природи), Я.І. Жупанським (тематична класифікація економічних карт), інших вчених. На сьогоднішній день найповнішою є класифікація подана в Атласі вчителя [1]. Її вирізняє найбільша кількість основ класифікації – 14.

Постановка проблеми. Виявлення об'єкту дослідження серед множини інших передбачає вивчення його складу та властивостей. Більшість ознак існуючих класифікацій географічних карт базуються на властивостях та компонентах карти, але їх розподіл є інтуїтивним.